

En opphavsrettslig veiledning for bibliotek

Av juridisk rådgiver Ingrid Mauritzen, Nasjonalbiblioteket

© Nasjonalbiblioteket 2000

1 INNLEDNING	2
1.1 Hva er gjenstand for vern etter åndsverkloven?	3
1.1.1 Unntak for offentlige dokumenter	4
1.2 Skille mellom opphavsrett og eiendomsrett	5
1.3 Hvilken bruk omfattes av opphavsmannens enerett?	5
1.4 Avgrensning av opphavsmannens enerett	5
1.5 Vernets varighet	6
1.6 Overgang av rettigheter	6
1.6.1 I ansettelsesforhold	7
1.7 Ideelle rettigheter § 3	7
1.8 Sanksjoner ved brudd på åndsverkloven	7
1.8.1 Bibliotekenes ansvar	7
1.9 Rettighetshaverorganisasjoner	8
1.10 Oppsummering	8
2 RETTEN TIL Å GJØRE VERK TILGJENGELIG FOR ALLMENNHETEN	8
2.1 Rett til å låne ut verk og å stille verk til disposisjon på biblioteket	9
2.1.1 Unntak: datamaskinprogram	9
2.1.2 Klausuler som forbyr utlån	9
2.1.3 Utleie	9
2.1.4 Nettbaserte tjenester	10
2.1.5 Utlån av utskrifter/papireksempplarer fra nettbaserte tjenester	10
2.1.6 Fjernlån	10
2.2 Retten til å fremføre verk	10
2.2.1 Offentlig fremføring, åndsverkloven § 21 a)	10
2.2.2 Fremføring av verk i klasseromsundervisning	11
2.3 Særlig bestemmelse om fotografi som avbilder person	11
3 RETTEN TIL Å FREMSTILLE EKSEMPLAR AV VERK	11

3.1	Privat bruk, åndsverkloven § 12	11
3.1.1	Hvilke verk omfattes av privat bruk-bestemmelsen?	11
3.1.2	Innholdet av eksemplarframstillingsretten	12
3.1.3	Hvem kan foreta kopieringen?	13
3.1.4	Unntak fra retten til å fremstille kopier ved fremmed hjelp.....	13
3.1.5	Klausul som forbyr kopiering	13
3.2	Bibliotekforskriften § 16	14
3.2.1	Hvilke bibliotek har rett til å kopiere i henhold til forskriften?	14
3.2.2	Generelle bestemmelser	14
3.2.3	Konserverings- eller beredskapshensyn	14
3.2.4	Forsknings- eller studieformål	15
3.2.5	Kompletteringsformål	15
3.2.6	Lydopptak for funksjonshemmede.....	16
3.3	Avtalelisens	16
4	GJENNOMGANG AV KOPIERINGSADGANGEN M.M.	16
4.1	Kopiering av eksemplarer festet til papir	17
4.2	Kopiering fra papir til digitale medium	17
4.3	Kopiering fra digitale medium til papir	17
4.4	Kopiering av film, video og lydopptak	17
4.5	Kopiering av lydbøker	17
4.6	Kopiering av datamaskinprogram	17
4.7	Kopiering av databaser	17
4.8	Kopiering fra CD-rom	18
4.9	Kopiering fra Internett	18
4.10	Tilgjengeliggjøring av verk på Internett	18
4.10.1	Retten til å sitere.....	18
4.11	Retten til å legge pekere fra bibliotekets hjemmeside til andre nettsteder	18
5	Internasjonale bestemmelser	18
6	Kildehenvisninger m/forkortelser	19

1 Innledning

Denne veiledningen gir en oversikt over sentrale bestemmelser som tillater kopiering og tilgjengeliggjøring av opphavsrettslig beskyttede verk på bibliotek, både i fag-, forsknings- og folkebibliotek. Opphavsmannens rettigheter i et verk reguleres av lov om opphavsrett til åndsverk av 12. mai 1961 nr. 2 (åndsverkloven). Formålet med denne loven er bl.a. å sikre

opphavsmannen en økonomisk kompensasjon for sin skapende åndsinnset og dermed motivere til skapende åndsvirksomhet. Åndsverkloven er derfor en viktig kulturpolitisk lov i norsk rett.

Behovet for internasjonal regulering av opphavsretten har frembrakt flere konvensjoner på området. Norge har bl.a. tiltrådt [Bernkonvensjonen](http://www.wipo.int/eng/main.htm)¹ (<http://www.wipo.int/eng/main.htm>), [Romakonvensjonen](http://www.wipo.int/eng/main.htm)² (<http://www.wipo.int/eng/main.htm>) og Verdenskonvensjonen om opphavsrett³. Videre vedtok WIPO (World Intellectual Property Organization) i 1996 [to traktater om beskyttelse av opphavsrettigheter](http://www.wipo.org/eng/main.htm)⁴ og [nærstående rettigheter](http://www.wipo.org/eng/main.htm)⁵ (<http://www.wipo.org/eng/main.htm>) Det foreligger en rekke EU-direktiver som beskytter verk, bl. a. EUs låne- og leiedirektiv, EU-direktiv om rettslig vern av databaser og et EU-direktiv for beskyttelse av datamaskinprogrammer. Videre foreligger det et direktivforslag fra EU⁶ [om harmonisering av opphavsrettigheter og relaterte rettigheter i informasjonsområdet](http://europa.eu.int/comm/internal_market/en/intprop/intprop/index.htm) (http://europa.eu.int/comm/internal_market/en/intprop/intprop/index.htm). De internasjonale konvensjonene og EU-direktivene får ikke direkte anvendelse for norske borgere, men vil ha betydning for utforming og tolkning av den norske åndsverkloven (se nedenfor pkt.5).

Bibliotek kan også inngå avtaler med rettighetshavere som gir tillatelse til bruk. Avtalene kan inngås direkte med den enkelte rettighetshaver eller med en organisasjon som representerer rettighetshaveren, jf. pkt. 1.8. I tillegg blir det stadig mer aktuelt å inngå abonnementsavtaler på databaser, lisensavtaler. En lisensavtale kan eksempelvis gi biblioteket tilgang til en database med digitale dokumenter og en avgrenset rett til å bruke dokumentene mot betaling. Denne veiledningen vil ikke behandle retten til å bruke åndsverk i henhold til en lisensavtale fordi dette reguleres av den konkrete avtalen.

1.1 Hva er gjenstand for vern etter åndsverkloven?

Åndsverkloven sikrer opphavsmannen bestemte rettigheter til sitt åndsverk. Med åndsverk (verk) siktes det til litterære, vitenskapelige og kunstneriske verk av enhver art, jf. åndsverkloven § 1. Det er et vilkår at verket har verkshøyde. Det vil si at det må være uttrykk for en original og individuelt skapende åndsvirksomhet. Det er selve utformingen av verket som er vernet som åndsverk, ikke ideen eller informasjonen som formidles. Åndsverklovens § 1 angir noen typer verk som kan være vernet når verkshøydekravet er oppfylt, for eksempel skrifter av alle slag, muntlige foredrag, sceneverk, filmverk, musikkverk, datamaskinprogrammer osv. Denne listen er ikke uttømmende, det vil si at også andre typer verk kan være vernet. Det er viktig å merke seg at også oversettelser, bearbeidelser og sammenstillinger av verk vernes, når kravet til verkshøyde er oppfylt.

Åndsverkloven verner også arbeider som ikke regnes som verk, bl. a. produsentrettigheter, katalogrettigheter og utøvende kunstners rettigheter (for eksempel skuespillerprestasjoner). Disse arbeidene har i stor utstrekning tilsvarende vern som åndsverk, jf. åndsverklovens kapittel 5.

¹ Bernkonvensjonen for beskyttelse av litterære og kunstneriske verk, første gang undertegnet i Bern 9. september 1886, sist endret i Paris 24. juli 1971,

² Romakonvensjonen for beskyttelse av utøvende kunstnere, fonogramprodusenter og kringkastere, Roma 26 oktober 1961,

³ Verdenskonvensjonen om opphavsrett, undertegnet i Genève 6. september 1952

⁴ WIPO Copyright Treaty,

⁵ WIPO Performances and Phonograms Treaty

⁶ Amended Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the Harmonisation of Certain Aspects of Copyright and Related Rights in the Information Society, Brussel, 21.05.1999

Det er dermed i stor grad de samme reglene som gjelder for denne typen arbeider som for åndsverk. Denne veiledningen vil derfor ikke behandle disse rettighetene spesielt.

1.1.1 Unntak for offentlige dokumenter

Offentlige dokumenter er ikke beskyttet av åndsverkloven, jf. åndsverkloven § 9. Dette gjelder også offentlige dokumenter fra utenlandske myndigheter og internasjonale organisasjoner. Dette medfører at offentlige dokumenter kan kopieres og gjøres tilgjengelig for allmennheten uten tillatelse av opphavsmannen.

Dokumenter som omfattes av dette unntaket er:

- lover
- forskrifter
- rettsavgjørelser
- vedtak av offentlig myndighet. Vedtak omfatter både vedtak i enkeltsaker og generelle vedtak. Offentlig myndighet omfatter forvaltningen, både sentralt og kommunalt, Stortinget og andre organer som har til oppgave å avgi uttalelser om offentlig myndighetsutøvelse, for eksempel kommunestyre, skolestyret, likningsetaten, fylkesadministrasjonen, departementene og lignende. Dokumenter fra Sivilombudsmannen og Likestillingsombudet faller også inn under dette unntaket. Videre omfattes dokumenter fra private institusjoner som har tillatelse til å utøve offentlig myndighet, for eksempel Veritas og en del fiskeriorganisasjoner.⁷ Bestemmelsen i § 9 medfører at vedtak fra disse institusjoner ikke er vernet av åndsverkloven. Vedtakets underliggende dokumentasjon omfattes ikke av unntaket i § 9 med mindre dokumentasjonen anses som forslag, utredninger og uttalelser om offentlig myndighetsutøvelse. Eksamensoppgaver som gis av offentlig myndighet og av private institusjoner som har lovhjemlet rett til å avholde eksamen, omfattes også av denne bestemmelsen⁸
- forslag, utredninger og uttalelser om offentlig myndighetsutøvelse avgitt av offentlig myndighet eller utgitt av det offentlige, for eksempel lovforslag, stortingsmeldinger og lignende
- offisielle oversettelser av denne type materiale.

Åndsverk som det siteres fra eller som gjengis i særskilt vedlegg, og som ikke er skapt til særskilt bruk i et offentlig dokument, omfattes ikke av unntaksbestemmelsen. Heller ikke lyrikk, musikkverk eller kunstverk omfattes av unntaksbestemmelsen i åndsverkloven § 9.

Når offentlige dokumenter sammenstilles eller bearbeides kan denne sammensetningen eller bearbeidelsen være vernet i henhold til åndsverkloven, for eksempel Lovdata eller andre samlinger.

⁷ Ot.prp. nr 15 1994-95 s. 109.

⁸ Ot.prp. nr 15 1994-95 s. 109

1.2 Skille mellom opphavsrett og eiendomsrett

Det må skilles mellom opphavsrett og eiendomsrett. Eiendomsretten er knyttet til det fysiske eksemplaret. Opphavsretten er en enerett åndsverkloven gir opphavsmannen til å råde over verket som sådant på bestemte måter. Ervervelse av eiendomsretten til et eksemplar, for eksempel ved kjøp av en bok, medfører ingen ervervelse av opphavsrettigheter til verket. Opphavsretten forblir hos opphavsmannen, men kan overdras ved avtale.

1.3 Hvilken bruk omfattes av opphavsmannens enerett?

Åndsverkloven § 2 angir hvilke enerettigheter opphavsmannen har til sitt verk. I henhold til denne bestemmelsen har opphavsmannen enerett til å:

- fremstille eksemplar av verket
- gjøre verket tilgjengelig for allmennheten.

Dette medfører at verk ikke kan kopieres, ettergjøres (plagieres) eller gjøres tilgjengelig for allmennheten, for eksempel via Internett, uten tillatelse fra opphavsmannen. Formålet er å ivareta opphavsmannens økonomiske og ideelle interesser for å stimulere til kreativ nyskaping. Samfunnsmessige behov medfører imidlertid at opphavsmannens enerett avgrenses. For eksempel avgrenses eneretten slik at det er tillatt å låne ut verk og å fremstille kopier til bestemte formål (for eksempel privat bruk, studie- og forskningsformål).

Opphavsmannens enerett til å fremstille kopier omfatter både analog og digital kopiering. Opphavsmannen har også et vern mot at verket endres. Opphavsmannens rett til å fremstille kopier verner derimot ikke opphavsmannen mot at verket blir bearbeidet, for eksempel oversatt. Hvis en bearbeidelse (som ikke fremstår som et nytt og selvstendig verk, jf. åndsverkloven § 4) skal tilgjengeliggjøres for allmennheten, kreves samtykke både av originalverkets og bearbeidelsens opphavsmenn.

Opphavsmannens rett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten omfatter visning, fremføring og spredning, herunder salg, utleie og utlån av verk. Eksempelvis omfattes filmvisning til allmennheten av rettighetshaverens enerett. Retten til å gjøre verket tilgjengelig for en privat krets er ikke vernet. Det medfører for eksempel at det er tillatt å vise film for en privat krets uten opphavsmannens samtykke, for eksempel innen en skoleklasse, jf. nedenfor pkt. 2.2.2. Fremføring av verk for allmennheten krever i utgangspunktet samtykke av rettighetshaveren.

VIKTIG: Opphavsmannens enerett til å kopiere verk og gjøre verk tilgjengelig for allmennheten må sees i lys av åndsverklovens avgrensingsbestemmelser, som bl.a. tillater å låne ut eksemplarer av verk, og kopiere verk til bestemte formål. Det er disse avgrensningene som danner utgangspunktet for retten til å bruke verk på biblioteket.

1.4 Avgrensning av opphavsmannens enerett

Opphavsmannens enerett avgrenses av reglene i åndsverkloven kapittel 2. Hensynene og formålet med disse avgrensingsbestemmelsene er å oppnå en avbalansering av opphavsretten i tråd med samfunnsmessige behov, bl.a. hensynet til allmennopplysning og den private sfære. Bernkonvensjonens § 9(2) åpner for at nasjonal lovgivning tillater kopiering av verk i visse spesielle tilfeller, under forutsetning av at reproduksjonen ikke skader den normale utnyttelse av verket og ikke på urimelig måte tilsidesetter opphavsmannens legitime interesser. Denne bestemmelsen legger grunnlaget for avgrensingsbestemmelsene i åndsverksloven, som bl.a.

omfatter en rett til å kopiere verk til privat bruk. Åndsverkslovens avgrensingsbestemmelser er avgjørende for retten til å bruke verk på bibliotek. Det er tre typer avgrensingsbestemmelser. Den ene er bestemmelser som gi tillatelse til en fri utnyttelse, gratis, for eksempel bestemmelsene om privat bruk § 12 og retten til å sitere § 22. Videre har vi bestemmelser om en begrenset benyttelsesadgang mot vederlag, tvangslisensbestemmelser jf. § 23. Avtalelisens er en tredje type bestemmelser hvor en kollektiv avtale tillegges virkning for alle rettighetshavere (se nedenfor pkt. 3.3). (Tvangslisenser og avtalelisenser må ikke forveksles med lisensavtaler. Lisensavtaler brukes som betegnelse på en type avtaler, mellom for eksempel et bibliotek og en databaseleverandør, om tilgang til og bruk av rettighetsbeskyttet materiale).

Av særlig interesse for bruk av verk på bibliotek er åndsverkloven § 12, § 16 og § 19.

Åndsverkloven § 12 gir rett til å kopiere verk til privat bruk, se nedenfor pkt. 3.1.

Åndsverkloven § 16 er en forskriftshjemmel som regulerer kopieringsretten i bibliotek, arkiv og museum. I henhold til § 16 foreligger det en bibliotekforskrift⁹ om kopiering for bl.a. konserverings- og beredskapsformål og for studie- og forskningsøyemed, se nedenfor pkt. 3.2. Det er bestemmelsen om privat bruk og bibliotekforskriften som i hovedsak regulerer bibliotekenes kopieringsadgang. Retten til å stille eksemplarer til disposisjon på bibliotek og til å låne ut eksemplarer på bibliotek er hjemlet i åndsverkloven § 19, se nedenfor pkt. 2.

1.5 Vernets varighet

Opphavsretten varer så lenge opphavsmannen lever og i 70 år etter utgangen av det året opphavsmannen døde, jf. åndsverkloven § 40. Selv om rettighetene er gått over til arving, arbeidsgiver, forlag eller lignende gjelder 70-årsfristen fra utgangen av dødsåret til den som har skapt verket. Når det er gått 70 år fra opphavsmannens død er verket "falt i det fri." Det vil si at det ikke lenger er beskyttet av åndsverkloven. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at selv om et originalverk er falt i det fri, kan verket være oversatt eller bearbeidet og dette arbeidet kan være vernet. Det medfører at verket ikke kan brukes uten tillatelse fra den som har bearbeidet verket, for eksempel oversetteren. Når et verk er skapt av flere opphavsmenn i fellesskap, varer opphavsretten i 70 år etter utgangen av den lengstlevendes dødsår. 70-års fristen løper fra utgangen av dødsåret til den eller de som skapte verket.

Rettigheter som er beskyttet i henhold til åndsverkloven kapittel 5, for eksempel utøvende kunstners prestasjoner, produsentrettigheter, katalogrettigheter og rett til fotografiske bilder, har egne bestemmelser om vernetid. Utøvende kunstners prestasjoner er som hovedregel vernet i 50 år etter første fremføring fant sted, jf. åndsverkloven § 42. Eneretten til fotografisk bilde varer i 15 år etter utløpet av fotografens dødsår, men minimum i 50 år etter fotografiet ble laget, jf. åndsverkloven § 43a. En katalog uten verkshøyde er i utgangspunktet beskyttet i 15 år etter arbeidet ble fremstilt, jf. åndsverkloven § 43.

1.6 Overgang av rettigheter

Opphavsmannen kan helt eller delvis overdra opphavsrettigheter, jf. åndsverkloven kapittel 3. I tillegg til at opphavsrettigheter kan overdras ved avtale, både muntlig og skriftlig, kan de også overdras ved arv.

⁹ Forskrift om opphavsrett til åndsverk og fotografi av 27.11.1964

1.6.1 I ansettelsesforhold

For verk skapt i ansettelsesforhold er hovedreglen at opphavsrettighetene tilkommer den eller de arbeidstakerne som har skapt verket hvis ikke annet er avtalt. Det gjeldende prinsippet i norsk rett er imidlertid at opphavsretten til et verk kan anses gått over til arbeidsgiveren i den utstrekning det er nødvendig for at arbeidsavtalen skal nå sitt formål og frembringelsen av verket er omfattet av arbeidstagerens arbeidsoppgaver i ansettelsesforholdet. Utover dette må det avtales i hvilken utstrekning opphavsrettighetene skal overdras til arbeidsgiver. Et unntak fra denne hovedregelen er opphavsrett til datamaskinprogram som er skap av en arbeidstaker under utførelsen av oppgaver som omfattes av et arbeidsforhold. Her går opphavsretten over til arbeidsgiveren hvis ikke annet er avtalt, jf. åndsverkloven § 39g.

Når det gjelder databaser som ikke er åndsverk (ikke representerer en selvstendig og skapende åndsinnset), men beskyttet av katalogregelen i åndsverkloven § 43, tilkommer retten til å kopiere og tilgjengeliggjøre databasen den som har *frembrakt* databasen. Det er den som står ansvarlig for produktets tilblivelse, den institusjonen som tar initiativ til og finansierer arbeidet, som må anses å ha frembrakt katalogen. Rettighetene til en database (uten verkshøyde) vil derfor ofte tilfalle institusjonen og ikke arbeidstageren.

1.7 Ideelle rettigheter § 3

De ideelle (moralske) rettighetene er rettigheter av ikke-økonomisk art. Opphavsmannens ideelle rett medfører at når verket kopieres eller gjøres tilgjengelig for allmennheten, har opphavsmannen krav på å bli navngitt slik god skikk tilsier. Videre må verket ikke tilgjengeliggjøres på en måte eller i en sammenheng som kan virke krenkende for opphavsmannen. Eksempelvis kan beskjæring av kunstverk eller fotografiske bilder medføre en krenkelse av opphavsmannens ideelle rettigheter. Opphavsmannens ideelle rettigheter må ivaretas også etter at verket er falt i det fri (jf. pkt. 1.5).

1.8 Sanksjoner ved brudd på åndsverkloven

Overtredelse av åndsverkloven kan straffes med bøter eller fengsel, jf. åndsverkloven § 54. Det gjelder både forsettlig og uaktsomme overtredelser. Skade som voldes ved overtredelse av åndsverkloven kan kreves erstattet etter alminnelige erstatningsregler, jf. åndsverkloven § 55. Selv om det ikke er utvist tilstrekkelig skyld for en straffbar handling kan den fornærmede rettighetshaver kreve erstattet nettofortjenesten ved den ulovlige handlingen.

1.8.1 Bibliotekenes ansvar

Bibliotek må sikre at den bruk av verk som utøves av bibliotekets personale eller i regi av biblioteket ikke strider mot åndsverklovens bestemmelser. Villfarelse knyttet til lovens regler medfører ikke fritak for ansvar med mindre rettsvillfarelsen er unnskyldelig. I henhold til juridisk teori antas det at ”*Utgangspunktet er at folk som omgås opphavsrettigheter i sin næring må lære seg reglene, og ved uklarhet innrette seg lojalt.*”¹⁰

Det er selve handlingen å ”fremstille eksemplarer” eller ”tilgjengeliggjøre for allmennheten”, eller medvirkning til dette som kan straffes. Det er uklart hvor langt medvirkningsansvaret rekker i forhold til bibliotekets plikt til å stoppe ulovlig kopiering på biblioteket eller nekte utlån til ulovlig fremføring. Et ufravikelig, men ikke tilstrekkelig, vilkår for medvirkningsansvar er at bibliotekaren har kjennskap til den ulovlige handlingen (for eksempel at det kopieres ulovlig). Utover dette må medvirkningsansvaret vurderes konkret.

¹⁰ Stray, Anne Lise Sijthoff: Opphavsretten: ”Lov om opphavsrett til åndsverk m.v” kommentert og supplert, Universitetsforlaget, Oslo 1989 s. 307

1.9 Rettighetshaverorganisasjoner

Mange rettighetshavere er organiserte i en eller flere rettighetshaverorganisasjoner, for eksempel Den norske Forfatterforening, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening, [BONO](http://www.bono.no/) (<http://www.bono.no/>) (Billedkunst Opphavsrett i Norge), [TONO](http://www.tono.no/), (<http://www.tono.no/>), (Norsk selskap for forvaltning av fremføringsrettigheter til musikkverk), Norske Dramatikeres Forbund med flere. Disse organisasjonene kan igjen være organisert i forvaltningsorganisasjonene [Kopinor](http://www.kopinor.no/) (<http://www.kopinor.no/>) og [Norwaco](http://www.norwaco.no/) (<http://www.norwaco.no/>). Organisasjonene ivaretar rettighetshavernes interesser. De gir også veiledning om bruk av verk og kan bistå med klarering av opphavsrettigheter, eksempelvis kan BONO klarere retten til å legge bilder på Internett og TONO har myndighet til å klarere musikkrettigheter. Noen organisasjoner har fått overdratt en eksklusiv rett fra opphavsmannen til å klarere rettigheter, det vil si at opphavsmannen selv ikke lenger kan klarere disse rettighetene. Hvis et bibliotek ønsker å få tillatelse til å bruke et verk av en opphavsmann som har overdratt denne retten eksklusivt til en organisasjon, må biblioteket forhandle med denne organisasjonen, ikke med opphavsmannen.

Noen organisasjoner har sammen utarbeidet en informasjonssentral om opphavsrett og klarering, denne finnes på Internett <http://www.clara.no>. Forvaltningsorganisasjonene Kopinor og Norwaco inngår også avtaler på området for avtalelisens, Kopinor for fotokopiering og Norwaco for opptak av kringkastingssendinger (se mer om avtalelisens nedenfor pkt. 3.3).

1.10 Oppsummering

Opphavsmannen har enerett til å eksemplarfremstille (kopiere) sitt verk og gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (for eksempel fremføring, visning, spredning). Offentlige dokumenter er unntatt fra vern etter åndsverkloven. Ervervelse av et eksemplar medfører ingen ervervelse av opphavsrett. Opphavsretten varer i 70 år etter opphavsmannens død. Etter dette kan verket brukes fritt, men opphavsmannen har krav på å bli navngitt slik god skikk tilsier og gjengitt på en tilfredsstillende måte. Åndsverklovens kapittel 2 avgrensar opphavsmannens enerett, slik at verket i en viss utstrekning kan kopieres og tilgjengeliggjøres uten samtykke fra rettighetshaveren.

2 Retten til å gjøre verk tilgjengelig for allmennheten

Opphavsmannen har en enerett til å gjøre verk tilgjengelig for allmennheten, for eksempel ved utlån, filmfremvisning eller høytlesning, jf. åndsverkloven § 2. Innenfor en privat krets er det tillatt å tilgjengeliggjøre verk uten opphavsmannens samtykke, for eksempel for familien. En privat krets omfatter den private sfære, men kan også omfatte andre lukkede kretser hvor det foreligger et personlig bånd mellom deltagerne. Forholdet mellom offentlige bibliotek og dets lånere kan ikke anses å representere en "privat krets". Dette medfører at tilgjengeliggjøring av verk på et bibliotek er underlagt opphavsmannens enerett. Den aktiviteten som utøves på biblioteket må derfor være regulert av unntaksbestemmelsene i åndsverkloven. Bibliotekenes rett til å låne ut eksemplarer av verk til allmennheten og til å stille eksemplarer av verk til disposisjon for allmennheten er regulert i åndsverklovens § 19, jf. nedenfor pkt 2.1. Videre gir bestemmelsen i åndsverklovens § 21 en begrenset rett til å fremføre verk for allmennheten, jf. nedenfor pkt. 2.2 (retten til å fremstille kopier behandles nedenfor i pkt 3). I henhold til åndsverkloven § 20 er det tillatt å vise eksemplarer av et verk offentlig. Denne bestemmelsen hjemler retten til å vise eksemplarer av fotografier, manuskripter, bøker og lignende ved for eksempel utstilling på bibliotek. Det er selve eksemplaret det er tillatt å vise frem, ikke en kopi av eksemplaret.

2.1 Rett til å låne ut verk og å stille verk til disposisjon på biblioteket

Hovedregelen er at eksemplarer av verk som er solgt med opphavsmannens samtykke, kan lånes ut, jf. åndsverkloven § 19. Det samme gjelder eksemplarer av verk som opphavsmannen på annen måte har overdratt.

Dette gjelder i utgangspunktet alle typer verk og prestasjoner, det vil si litterære verk, kunstneriske verk, fotografiske verk, fotografiske bilder, kataloger, noter, film og musikk. Det er uten betydning hvilket medium verket er festet til, for eksempel papir, video, lydbøker, CD-rom og lignende. Dette medfører at bibliotek har lov til å stille alle typer eksemplarer av verk til disposisjon på biblioteket og til å låne ut eksemplarene uansett hvilket medium det er festet til.

Når det gjelder digitale dokumenter som biblioteket abonnerer på gjennom digitale nettverk, vil det foreligge en abonnementsavtale, også kalt lisensavtale. Denne lisensavtalen vil angi i hvilken utstrekning dokumentene kan lånes ut, gjøres tilgjengelig på bibliotekets lokaler og kopieres. For å bruke materialet lovlig er det derfor viktig at ansatte på bibliotek kjenner til vilkårene i lisensavtalene.

2.1.1 Unntak: datamaskinprogram

Det er ikke lov til å låne ut maskinlesbare eksemplarer av et datamaskinprogram, jf. åndsverkloven § 19 andre ledd. Et maskinlesbart eksemplar av et datamaskinprogram kan for eksempel være Windows 2000 og Microsoft Excel. Dette utlånsforbudet kommer ikke til anvendelse hvis datamaskinprogrammet er en integrert del i et litterært, vitenskapelig eller kunstnerisk verk, og funksjonen er å systematisere og gjøre teksten tilgjengelig for søking, eksempelvis digitale leksikon.¹¹

2.1.2 Klausuler som forbyr utlån

En ensidig klausul som avskjærer retten til å låne ut eksemplarer for eksempel av en bok, video, lyd-kassetts eller lignende, avskjærer i utgangspunktet ikke den utlånsretten biblioteket har i henhold til åndsverklovens bestemmelse i § 19.

Dette stiller seg annerledes når det gjelder klausuler i lisensavtaler som inngås direkte mellom biblioteket eller en representant for biblioteket og en databaseleverandør. Mellom to parter er utgangspunktet avtalefrihet. Det kan dermed avtales mellom partene at det ikke er tillatt å låne ut materialet, verken analogt eller digitalt.

2.1.3 Utleie

Det er viktig å skille mellom utlån og utleie. I henhold til åndsverkloven § 19 andre ledd er det ikke tillatt å leie ut eksemplarer av et verk uten opphavsmannens samtykke (med unntak av byggverk og bruksgjenstander). Lån mot vederlag regnes som utleie. Dette medfører at bibliotek ikke må ta vederlag for utlån. Utgifter til forsendelse ved fjernlån kan ikke anses som vederlag for leie. Utgifter til forsendelse må imidlertid vurderes i forhold til "gratisprinsippet" i lov om folkebibliotek av 20. desember 1981 nr.108 § 1.

Likestilt med utleie er organisert byttevirksomhet, for eksempel ved at en gruppe biblioteker eller institusjoner deponerer samlingene sine til et bibliotek for å gjøre materialet tilgjengelig

¹¹ Ot. prp. nr.15 (1994-95) s. 80, 1.sp

for en avgrenset gruppe. Hvis samlingene derimot gjøres tilgjengelig for alle brukere av biblioteket, anses det ikke å være organisert byttevirksomhet, men utlån.¹²

2.1.4 Nettbaserte tjenester

Verk som er gjort tilgjengelig gjennom et digitalt nettverk må ikke videresendes til andre bibliotek eller lånere via digitale nettverk uten etter avtale med rettighetshaveren (i henhold til en lisensavtale). Heller ikke må eksemplarer av verk som er fiksert til en digital bærer, for eksempel CD-rom, gjøres tilgjengelig for allmennheten gjennom digitale nettverk uten tillatelse fra rettighetshaveren.

2.1.5 Utlån av utskrifter/papireksemplarer fra nettbaserte tjenester

Forarbeidene til åndsverkloven taler for at papireksemplarer som fremstilles lokalt gjennom tilknytning til en nettbasert tjeneste, kan lånes ut. Disse eksemplarene må anses å være ervervet på tilsvarende måte som kjøpte eksemplarer.¹³ Det kan imidlertid foreligge klausuler i lisensavtalen som avskjærer denne utlånsretten.

2.1.6 Fjernlån

Retten til å låne ut verk omfatter også fjernlån. Dette er uproblematisk ved utlån av fysiske eksemplarer, men det er ikke tillatt å låne ut eksemplarer gjennom digitale nettverk uten etter avtale med rettighetshaveren. Det er ofte behov for å fremstille kopier for fjernlån. Retten til å fremstille kopier for fjernlån følger de alminnelige kopieringsbestemmelsene, jf. nedenfor i pkt. 3. Det medfører at verk kan kopieres for fjernlån i henhold til bl.a. bestemmelsene om privat bruk og bibliotekforskriften.

Fjernlån på det digitale området er langt mer problematisk. I henhold til dagens lovgivning er det ikke tillatt å formidle fjernlånseksemplarer gjennom digitale nettverk. For å låne ut digitale dokumenter fra databaser biblioteket abonnerer på må det derfor foreligge en lisensavtale som tillater digitalt utlån.

2.2 Retten til å fremføre verk

Bibliotek har ofte behov for å kunne fremføre verk ved høytlesning og filmfremføring for bibliotekets brukere. Siden fremføring av verk i bibliotekets lokaler er tilgjengelig for allmennheten, må fremføringen hjemles i lov eller samtykke fra opphavsmannen.

2.2.1 Offentlig fremføring, åndsverkloven § 21 a)

I henhold til åndsverkloven § 21 er det tillatt å fremføre verk offentlig ved undervisning, gudstjeneste, ungdomsstevner og ved tilstelninger der fremføringen ikke er det vesentlige. Denne retten gjelder ikke for fremføring av filmverk (det er vanligvis spillefilm, dokumentarfilm, kortfilm o.l som kvalifiserer som filmverk)¹⁴ eller scenisk fremføring av sceneverk eller ved fremføring av databaser ved ervervsmessig undervisning. Som en følge av dette kan det fremføres verk, med unntak av filmverk og scenisk fremføring av sceneverk eller databaser ved ervervsmessig undervisning, på tilstelninger der fremføringen ikke er det vesentlige og der tilhørerne har tilgang til tilstelningen uten betaling. Tilstelningen må heller ikke skje i ervervsøyemed.

¹² Ot. prp. nr.15 (1994-95) s. 124, 1.sp

¹³ Ot. prp. nr.15 (1994-95) s. 123

¹⁴ Det er vanligvis spillefilm, dokumentarfilm, kortfilm o.l som kvalifiserer som filmverk, jf. Ot. prp. nr. 15 (1994-95) s. 112

Fremføring av verk i regi av et bibliotek med hjemmel i denne bestemmelsen forutsetter at fremføringen ikke er det vesentlige ved tilstelningen og at tilhørerne har gratis adgang.

2.2.2 Fremføring av verk i klasseromsundervisning

Fremføring av verk, herunder sceneverk, filmverk og databaser, innen den ordinære klasseromsundervisning er å anse som privat fremføring.¹⁵ Dette medfører at innen den ordinære klasseromsundervisning er det tillatt å fremføre verk, for eksempel filmverk og databaser, uten tillatelse fra rettighetshaverne. Ved fremføring av film i undervisning av større grupper kan det anvendes film som er spesielt laget for undervisning, slik at rettighetene da må antas å være ordnet i forbindelse med distribusjon av filmen.

2.3 Særlig bestemmelse om fotografi som avbilder person

Fotografi som avbilder personer må ikke gjengis eller vises offentlig uten samtykke av den avbildede, jf. åndsverkloven § 45c. Fra denne hovedreglen er det flere unntak bl.a. i de situasjoner der avbildningen har aktuell og allmenn interesse, er mindre viktig enn hovedinnholdet i bildet eller når bildet gjengir forsamlinger og folketog i friluft. Denne bestemmelsen er bl.a. av betydning når bilder legges ut på Internett (forutsatt at opphavsrettighetene er klarert).

Vernet varer i avbildedes levetid og i 15 år etter utgangen av hans dødsår. Denne bestemmelsen er bl.a. av betydning for retten til å vise fotosamlinger på bibliotek og på bibliotekenes hjemmesider. Retten til å vise bilder av personer er også regulert av bestemmelser om personvern og privatlivets fred.

3 Retten til å fremstille eksemplar av verk

Av hensyn til samfunnsmessige behov og den private sfære avgrenses opphavsmannens enerett til å fremstille kopier. Åndsverkloven gir bestemmelser som tillater kopiering for bestemte formål. Av særlig betydning for kopiering på bibliotek er åndsverklovens bestemmelse om privat bruk og bibliotekforskriftene (forskrift om opphavsrett til åndsverk og fotografi av 27.11.1964, fra Kirke- og utdanningsdepartementet).

3.1 Privat bruk, åndsverkloven § 12

Bestemmelsen om privat bruk gir rett til å eksemplarfremstille verk på nærmere bestemte vilkår. Denne retten tilkommer den enkelte låntaker. Det skal ikke betales vederlag til rettighetshaverne for kopiering til privat bruk.

3.1.1 Hvilke verk omfattes av privat bruk-bestemmelsen?

Som hovedregel kan alle typer verk og prestasjoner kopieres i henhold til bestemmelsen om privat bruk, for eksempel litterære verk, vitenskapelige verk, fotografiske verk, fotografiske bilder, musikkverk, filmverk og kringkastingsprogram. Det er uten betydning hvilket medium verket eller prestasjonen er festet til (papir, CD-rom, Internett, musikk eller video). Et unntak fra denne hovedregelen gjelder for maskinlesbare eksemplar av datamaskinprogrammer og for databaser i maskinlesbar form. Det er ikke tillatt å fremstille kopier av maskinlesbare eksemplar av datamaskinprogram eller maskinlesbare eksemplarer av databaser i maskinlesbar form til privat bruk, jf. § 12 andre ledd b og c. Det avgjørende for om det foreligger en kopiering av en database er om kopieringen av innholdet skjer i et slikt omfang at kopien selv representerer basen som verk. Det er databasens struktur som er vernet og

¹⁵ Ot.prp.nr15 (1994-95) s. 126

gjenstand for unntaket i § 12 c.¹⁶ For databaser som ikke er vernet som verk, er det tillatt å fremstille en kopi av en mindre del av database, jf. åndsverkloven § 43.

Det er heller ikke tillatt å kopiere filmverk og musikkverk til privat bruk ved fremmed hjelp, for eksempel på biblioteket, jf. pkt. 3.1.3.

Det er bare tillatt å kopiere offentliggjorte verk i henhold til privat bruk-bestemmelsen. Åndsverkslovens § 8 definerer nærmere når et verk er offentliggjort. Et verk er offentliggjort når det med samtykke av opphavsmannen er gjort tilgjengelig for allmennheten. I utgangspunktet vil det meste av bibliotekenes materiale være offentliggjort. Eksempel på materiale som ikke er offentliggjort, kan være private brev og fotosamlinger, hovedoppgaver og avhandlinger. Denne type materiale (forutsatt at det ikke er offentliggjort) kan derfor ikke kopieres i henhold til bestemmelsen om privat bruk.

Når verk som ikke er offentliggjort innlemmes i biblioteks samlinger, bør det derfor inngås avtale med rettighetshaveren om hvordan dette materialet kan benyttes. Det er særlig viktig å regulere hvorvidt materialet kan gjøres tilgjengelig for allmennheten.

Det antas å være adgang for bibliotek til å gi allmennheten innsyn i ikke-offentliggjorte hovedoppgaver og avhandlinger, jf. offentlighetsloven av 19. juni 1970 § 2, jf. [Morten Holmboe, Betenkning om hovedfagsavhandlingers rettslige stilling \(http://www.rbt.no/opphavsrett/holmboe.html\)](http://www.rbt.no/opphavsrett/holmboe.html).

Det er ikke tillatt å fremstille kopier av kunstverk ved fotokopiering eller tilsvarende fremgangsmåte til privat bruk når den fremtilte kopien kan oppfattes som originaleksemplaret.

3.1.2 Innholdet av eksemplarframstillingsretten

Kopieringsadgangen etter privatbruk bestemmelsen er svært begrenset. Bestemmelsen om privat bruk skal anvendes slik at kopieringen ikke skader den normale utnyttelse av verket og ikke på urimelig måte tilsidesetter opphavsmannens legitime interesser.

For å ha rett til å fremstille en kopi til privat bruk kreves det at kopieringen ikke skjer i ervervsøyemed og at kopien skal brukes privat. Dette omfatter i utgangspunktet personlig bruk innen familie- eller vennekrets, men også bruk innenfor andre lukkede private kretser, for eksempel samme omgangskrets. Det avgjørende er om det eksisterer et personlig bånd mellom eksemplarframstilleren og de som får en kopi.¹⁷

Det kan også kopieres til personlig yrkesmessig bruk. Det omfatter bl a. kopiering til forberedelse av saker (for eksempel av advokater og leger) eller forberedelse av undervisning¹⁸ Også forskere og vitenskapelig ansatte ved forskningsinstitusjoner kan kopiere til eget bruk. For å skille denne kopieringen fra kopiering av undervisningsmateriale forutsettes det at initiativet til kopieringen må tas av eksemplarframstilleren selv og ikke av andre for eksempel forskningsinstitusjonen.

Kravet om at kopieringen ikke må skje i ervervsøyemed medfører at kopieringsadgangen til personlig yrkesmessig bruk er svært begrenset.

¹⁶ Ot. prp. nr. 85 (1997-98) s. 39

¹⁷ Ot. prp. nr. 15 (1994-95) s. 38

¹⁸ NU 1973 nr 21 s. 68

Det kan bare fremstilles enkelte eksemplarer til privat bruk. Retten til å kopiere i henhold til bestemmelsen om privat bruk beror på en helhetlig vurdering hvor de angitte momentene er av betydning:¹⁹

- hvor stor del av verket kopieres
- hvor mange eksemplarer kopieres
- hvordan skal de kopierte eksemplarene benyttes; skal kopiene brukes i egen læring eller nær familie, kan det kopieres flere eksemplarer enn om kopiene skal benyttes innen en krets med annen tilknytning, for eksempel venner
- hvilken type verk kopieres; enkelte typer verk er mer sårbare for kopiering enn andre, for eksempel kunstverk
- hvilken kopieringsmetode benyttes; fremstilling av digitale kopier representerer et større inngrep i opphavsmannens rett enn papirkopiering
- hvor mange eksemplarer av verket er offentliggjort; verk som er trykket opp i et lite opplag, for eksempel diktverk og noter, er mer sårbare for kopiering enn verk som er mangfoldiggjort i mange eksemplarer
- i hvilken utstrekning kan verket skaffes i ordinær handel.

3.1.3 Hvem kan foreta kopieringen?

I tillegg til at den enkelte bruker selv kan kopiere til privat bruk, kan kopieringen gjøres ved fremmed hjelp. Det vil si at brukeren kan få en utenforstående til å fremstille kopiene, for eksempel en bibliotekar, eller han kan kopiere på maskiner som tilhører andre, for eksempel kopimaskiner på et bibliotek.²⁰ Dette medfører at bibliotekpersonalet kan foreta kopieringen for en bruker og det er tillatt å stille kopieringsmaskiner til disposisjon for kopiering til privat bruk.²¹ Det er et vilkår at kopiering skjer på initiativ fra brukeren. Det vil si at biblioteket ikke uoppfordret kan fremstille kopier i henhold til bestemmelsen om privat bruk, for eksempel ved å fremstille et antall kopier av en artikkel det er stor etterspørsel etter.

3.1.4 Unntak fra retten til å fremstille kopier ved fremmed hjelp

Fra retten til å fremstille kopier ved fremmed hjelp er det et unntak for musikkverk og filmverk. Det er ikke tillatt å kopiere denne typen verk ved fremmed hjelp som medvirker i ervervsøyemed.²² Det vil si at musikkverk og filmverk ikke må kopieres av bibliotekets personale eller på bibliotekets kopieringsmaskiner. Det er vanligvis spillefilm, dokumentarfilm, kortfilm o.l som kvalifiserer som filmverk.²³ Når det gjelder musikkverk omfattes musikkinnspillinger, noter og hertil knyttet tekst. (Kopiering av sangtekster som ikke ledsages av musikk eller noter omfattes ikke av forbudet mot kopiering ved fremmed hjelp.) Det medfører at eksemplarer av filmverk og musikkverk ikke må fremstilles på biblioteket i henhold til privat bruk-bestemmelsen, men på maskiner brukeren selv, hans arbeidsgiver eller noen innen hans private krets disponerer. (Når det gjelder noter kan disse kopieres i henhold til bibliotekforskriften, jf. nedenfor pkt. 3.2.)

3.1.5 Klausul som forbyr kopiering

Et forbud mot kopiering til privat bruk angitt på en bok, videokassett, lyd-kassett eller lignende som er kjøpt fra vanlig utsalgssted, kan ikke sette til side åndsverklovens § 12 om rett til å

¹⁹ NOU 1983:35 s. 29

²⁰ Ot. prp. nr.15 (1994-95) s. 49

²¹ NOU 1983:35 s. 30; Inst. O. XI (1960- 61) s. 21

²² Ot. prp. nr. 15 (1994-95) s. 48

²³ Ot. prp. nr. 15 (1994-95) s. 112

kopiere til privat bruk.²⁴

3.2 Bibliotekforskriften § 16

Bibliotek, arkiv og museum har særlige behov for å fremstille eksemplarer. Dette er bakgrunnen for forskriftshjemmelen i åndsverkloven §16 som åpner for kopiering ved fotografering av verk eller fotografisk bilde for konserverings- og sikringsformål samt i forsknings- og studieøyemed. Det fremgår av forarbeidene at kopieringsadgangen skal holdes innenfor relativt snevre grenser. Det skal ikke betales vederlag til rettighetshaverne for kopiering i henhold til denne forskriften.

Gjeldende bibliotekforskrift er fra 1964. Den teknologiske utviklingen har medført at forskriften er moden for revisjon. Forskriftens hjemmel, åndsverkloven § 16, ble ved lovendring i 1995 utvidet til bl.a. å omfatte digital kopiering.

3.2.1 Hvilke bibliotek har rett til å kopiere i henhold til forskriften?

Bibliotek under universiteter og høyskoler og andre vitenskapelige og faglige bibliotek som drives av det offentlige (herunder Nasjonalbiblioteket) samt fylkesbibliotek kan kopiere i henhold til disse bestemmelsene. Folkebibliotek og skolebibliotek omfattes ikke av bibliotekforskriften. Mye tyder på at folkebibliotek vil bli omfattet av denne forskriften ved en revisjon. (Folke- og skolebibliotek kan etter gjeldende rett kopiere i henhold til bestemmelsene om privat bruk.)

3.2.2 Generelle bestemmelser

Bibliotekforskriften tillater kopiering for konserverings- eller beredskapshensyn (§ 2), forsknings- eller studieøyemed (§ 3) og for kompletteringsformål (§ 4). Forskriften §§ 7 til 11 regulerer retten til å fremstille eksemplarer for funksjonshemmede (disse bestemmelsene vil ikke bli nærmere behandlet).

Kopiering i henhold til bibliotekforskriften må ikke representere en nevneverdig konkurranse med rettighetshavernes økonomiske interesser eller være en trussel mot vitenskapelige eller tekniske tidsskrifters eksistens. Forarbeidene forutsetter at kopieringen holder seg innenfor relativt snevre grenser.

Kopier som er fremstilt med hjemmel i bibliotekforskriften og som utleveres fra biblioteket, skal være påført opplysning om at de ikke må brukes som grunnlag for ytterligere kopiering, jf. bibliotekforskriften § 13.

3.2.3 Konserverings- eller beredskapshensyn

Det er bare bibliotek under universiteter og høyskoler, og andre vitenskapelige og faglige bibliotek som drives av de offentlige, samt fylkesbibliotek som kan kopiere for konserverings- eller beredskapsformål.

For konserverings- eller beredskapshensyn kan det ved mikrofotografering eller lignende fremstillingsmåter fremstilles kopier av verk og fotografisk bilde. Med beredskapshensyn forstås hensynet til sikring av samlingene ved ekstra arkiveksemplarer²⁵.

²⁴ NOU 1983:35 s. 31, 2.sp

²⁵ NOU 1988:22 s. 55

Til utlån kan det ved fotokopiering eller lignende fremstillingsmåter fremstilles inntil to kopier av et verk eller fotografisk bilde hvis verket eller bildet lett kan skades eller vanskelig kan erstattes hvis det går tapt. Når særlige grunner foreligger, kan det fremstilles flere enn to kopier.

For konserveringsformål kan ikke-offentliggjorte verk og ikke-offentliggjorte fotografiske bilder, for eksempel private brev og private fotosamlinger, kopieres.

Det er i utgangspunktet bare bibliotekets egne samlinger som er gjenstand for kopiering i henhold til denne bestemmelsen. Det medfører at bestemmelsen ikke åpner for at bibliotek fremstiller kopier av materiale som de har fått i sin besittelse gjennom fjernlån.

3.2.4 Forsknings- eller studieformål

Bibliotekforskriften § 3 hjemler en rett til å fremstille kopier i forsknings- og studieøyemed. Det er bare bibliotek under universiteter og høyskoler og andre vitenskapelige og faglige bibliotek som drives av det offentlige, samt fylkesbibliotek som kan kopiere i henhold til denne bestemmelsen.

For forsknings- eller studieformål kan det kopieres fra enkelte artikler i samleverk, avis eller tidsskrift eller korte avsnitt i andre utgitte verk. Dette gjelder både individuell forskning, forskning ved universiteter, høyskoler og forskningsinstitusjoner samt forskning av ansatte i bedrifter, offentlig forvaltning m.m.²⁶ Kopiene må være en erstatning for utlån av de aktuelle verkene. Det må bare utleveres en kopi av hver artikkel eller hvert avsnitt til samme låner. Kopien kan utleveres til lånerene til eie.

Bestemmelsen gjelder kopiering ved fotografering. Dette omfatter som nevnt fotokopiering, mikrofilm, mikrofiche og kontaktkopiering.²⁷ Dette omfatter ikke digital kopiering, scanning eller kopiering av kringkastingssendinger, lydassetter, film eller musikk.

Eksemplarer som kopieres og utleveres i henhold til forskriftens § 3, skal påføres opplysninger om at de ikke må brukes som grunnlag for ytterligere kopiering, jf. bibliotekforskriften §13.

3.2.5 Kompletteringsformål

Bibliotekforskriften § 4 hjemler en rett til å fremstille kopier for kompletteringsformål.

Det er bare bibliotek ved universiteter og høyskoler og andre vitenskapelige og faglige bibliotek som drives av det offentlige, samt fylkesbibliotek som kan kopiere til kompletteringsformål.

Når eksemplar av åndsverk er ufullstendig, kan det fremstilles kopier av de manglende partier. Det forutsettes at kopien utgjør en mindre del av hele verket.

Når det mangler en del av et verk som er utkommet i flere deler, bind eller hefter av tidsskrifter, kan det fremstilles en kopi av den manglende delen hvis den verken kan skaffes fra vanlig utsalgssted, utgiver eller forlegger.

²⁶ NOU 1988:22 s. 61

²⁷ NOU 1988:22 s. 55

Bestemmelsen gjelder kopiering ved fotografering. Dette omfatter fotokopiering, mikrofilm, mikrofiche og kontaktkopiering.²⁸

3.2.6 Lydopptak for funksjonshemmede

I henhold til åndsverkloven § 17 jf. bibliotekforskriften § 8 kan det fremstilles lydopptak av verk for vederlagsfritt utlån til blinde, leseblinde og personer som på grunn av nedsatt førlighet ikke kan tilegne seg verket. Det er ikke tillatt å låne ut disse eksemplarene (lydbøkene) til andre brukere enn den angitte gruppen.

3.3 Avtalelisens

Åndsverkloven har bestemmelser om avtalelisens, for bl.a. fotokopiering til bruk i undervisning, ved institusjoner eller i ervervsvirksomhet, jf. åndsverkloven § 13 og 14. En avtalelisens er basert på en avtale som forhandles frem av en organisasjon som representerer en vesentlig del av rettighetshaverne på området og som er godkjent av departementet. Det særegne ved avtalelisens er at avtalen ikke bare får virkning for de rettighetshavere som er medlemmer av organisasjonen, men for alle rettighetshavere på det området avtalen gjelder for. Det er bare brukere som er omfattet av avtalen som har rett til å kopiere i henhold til avtalen.

Kopinor og Norwaco er godkjent av Kulturdepartementet til å forhandle avtaler som utløser avtalelisens på vegne av rettighetshaverne. Kopinor inngår avtalelisens-avtaler på området for fotokopiering og Norwaco inngår avtalelisens-avtaler ved opptak av kringkastingssendinger.

Det foreligger ingen avtalelisensbestemmelse for kopiering til bibliotekformål. Det er bestemmelsene i bibliotekforskriften og privat bruk-bestemmelsen som i utgangspunktet regulerer kopieringsadgangen på bibliotek. Avtalelisens-avtalene griper ikke inn i denne retten. Det kan nevnes at Kopinor har inngått [avtalelisens-avtaler](http://www.kopinor.no/norsk/avtaleomrader/) (<http://www.kopinor.no/norsk/avtaleomrader/>) med bl.a. universitets- og høyskolesektoren samt kommuner inklusive kommunale skoler om fotokopiering for bruk i undervisningsvirksomhet og institusjoner, jf. åndsverkloven §§ 13 og 14. Hvorvidt kopier for undervisningsvirksomhet kan fremstilles på bibliotekets kopimaskiner må vurderes ut fra avtalelisens-avtalen. I henhold til avtalelisens-avtalene for kopiering ved [universiteter og høyskoler](http://www.kopinor.no/norsk/avtaleomrader/UH/uhavt.html) (<http://www.kopinor.no/norsk/avtaleomrader/UH/uhavt.html>) samt for [skoleverket](http://www.kopinor.no/norsk/avtaleomrader/skole/index.html#skole) (<http://www.kopinor.no/norsk/avtaleomrader/skole/index.html#skole>) skal kopiering i utgangspunktet skje ved hjelp av utstyr institusjonen eier, leier eller for øvrig disponerer i henhold til avtale. Kopinor har utarbeidet en [plakat](http://www.kopinor.no/dokumentbank/uhpla99.html) (<http://www.kopinor.no/dokumentbank/uhpla99.html>) til studenter og ansatte som angir kopieringsretten i henhold til avtalelisens avtalen.

[Kopinors kopieringsavtaler](http://www.kopinor.no/norsk/avtaleomrader/UH/) (<http://www.kopinor.no/norsk/avtaleomrader/UH/>)
[Kopinors brosjyre og plakat for kopiering](http://www.kopinor.no/norsk/avtaleomrader/UH/) (<http://www.kopinor.no/norsk/avtaleomrader/UH/>) i henhold til avtale

4 Gjennomgang av kopieringsadgangen m.m.

Nedenfor følger en kort gjennomgang av hvordan bestemmelsene om privat bruk og bibliotekforskriften kommer til anvendelse ved kopiering av forskjellige typer verk til

²⁸ NOU 1988:22 s. 55

forskjellige medier. For en nærmere oversikt over vilkårene for kopiering i henhold til disse bestemmelsen vises det til veiledningens behandling av bestemmelsene.

4.1 Kopiering av eksemplarer festet til papir

Det er tillatt å kopiere fra papir til papir etter bestemmelsene om

- privat bruk (se pkt. 3.1)
- bibliotekforskriften (se pkt. 3.2).

4.2 Kopiering fra papir til digitale medium

Det er tillatt å kopiere fra papir til digitale medium etter bestemmelsen om

- privat bruk (se pkt 3.1).

4.3 Kopiering fra digitale medium til papir

Det er tillatt å kopiere fra digitale medium til papir i henhold til bestemmelsen om

- privat bruk (se pkt. 3.1).

4.4 Kopiering av film, video og lydopptak

Filmverk og musikkverk kan i utgangspunktet kopieres til privat bruk, men ikke ved fremmed hjelp. Det vil si at bibliotek ikke må bistå med kopiering eller stille kopieringsutstyr til disposisjon for kopiering av denne typen materiale for privat bruk (se pkt.3.1). Filmverk er typisk spillefilm, dokumentarfilm og kortfilm. Musikkverk er noter, fonogrammer i form av musikk og tekst knyttet til musikk.

Lydinnspillinger, det vil si innspillinger av annen lyd enn musikk, kan kopieres til privat bruk. Likeså med film som ikke er filmverk.

Når det gjelder fotokopiering av noter, kan det fremstilles fotokopier i henhold til bibliotekforskriften (se pkt. 3.2).

4.5 Kopiering av lydbøker

Lydbøker kan kopieres etter bestemmelsene om

- privat bruk (se pkt 3.1).

Unntak: lydbøker som er fremstilt i henhold til særskilt hjemmel i bibliotekforskriften § 8 (fremstilles bl.a. av Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek) må ikke kopieres. Disse lydbøkene må heller ikke lånes ut til andre enn dem er produsert for, det vil si blinde, leseblinde eller noen som på grunn av nedsatt førlighet ikke kan tilegne seg verket eller bildet gjennom eksemplarer som har vært brakt i handelen.

4.6 Kopiering av datamaskinprogram

Det er ikke tillatt å kopiere maskinlesbare eksemplar av datamaskinprogrammer til privat bruk (se pkt 3.1). I den utstrekning det er nødvendig for å utnytte programmet i samsvar med dets formål, kan den som har rett til å bruke datamaskinprogrammet fremstille eksemplarer og sikkerhetseksemplarer av datamaskinprogrammet, jf. åndsverkloven § 39 h.

4.7 Kopiering av databaser

Det er ikke tillatt å fremstille maskinlesbare eksemplar av databaser i maskinlesbar form i henhold til bestemmelsen om

- privat bruk (se pkt 3.1) (det er databasens struktur som er gjenstand for vern).

Det er tillatt å kopiere en mindre del av en database som ikke har verkshøyde (ikke representerer en selvstendig skapende åndsinnset), jf. åndsverkloven § 43.

4.8 Kopiering fra CD-rom

Det er tillatt å kopiere verk og prestasjoner, med unntak av maskinlesbare eksemplarer av datamaskinprogrammer og maskinlesbare eksemplarer av databaser i maskinlesbar form, i henhold til bestemmelsen om

- privat bruk (se pkt. 3.1).

4.9 Kopiering fra Internett

Verk og prestasjoner på Internett kan kopieres, forutsatt at de ikke er tilgjengeliggjort i strid med opphavsretten, i henhold til bestemmelsene om

- privat bruk (se pkt 3.1).

4.10 Tilgjengeliggjøring av verk på Internett

Å gjøre verk tilgjengelig for allmennheten, for eksempel på Internett, er omfattet av opphavsmannens enerett, jf. åndsverkloven § 2. Dette medfører at et bibliotek ikke må legge ut vernede verk på Internett. Verk som er falt i det fri kan tilgjengeliggjøres i den utstrekning det ikke krenker bearbeidelses- eller oversettelsesrettigheter eller vil anses å være illojalt mot andre rettmessige interesser.

4.10.1 Retten til å sitere

Det er tillatt å sitere, for eksempel på Internett, fra et opphavsrettslig beskyttet verk i samsvar med god skikk og i den utstrekning formålet betinger, jf. åndsverkloven § 22. Sitatet må som utgangspunkt være tatt inn i et siterende verk og det må være sammenheng mellom det siterende verket og sitatet. Vilkårene knyttet til sitatets lengde og god skikk henspeiler et lojalitetskrav til opphavsmannen²⁹. Det vil si at retten til å sitere må vurderes ut fra hva som er en rimelig og hederlig handlemåte sett fra opphavsmannens side.

4.11 Retten til å legge pekere fra bibliotekets hjemmeside til andre nettsted

Pekere eller hyperlenker er forbindelser mellom elementer på forskjellige nettsider. Det kan skilles mellom referansepekere og rammepekere. En referansepeker er en kobling til et nettsted. Ved å klikke på denne pekeren, kommer det aktuelle nettstedet frem på en egen nettside. Ved bruk av en rammepeker blir den henviste nettsiden gjengitt i en ramme på den refererende nettsiden.

Å legge referansepekere til andre nettsteder er svært vanlig og en forutsetning for at Internett skal fungere som ønsket. Internett er en stor usystematisert samling av informasjon. Det er derfor behov for å kunne peke til relevant informasjon. Pekere kan sammenlignes med henvisninger i en bok. Det antas at det ikke er i strid med åndsverkloven å legge referansepekere til andre nettsider. Websiden det pekes til må ikke inneholde ulovlig materiale eller materiale som er tilgjengeliggjort i strid med opphavsmannens rettigheter. Ved bruk av rammepekere er det vanskelig å se at materialet er hentet fra en annen nettside. Det er derfor grunn til å utvise større forsiktighet med å anvende denne typen pekere.

5 Internasjonale bestemmelser

Digitale medier medfører nye måter å formidle informasjon og kunnskap på. Mulighetene den nye teknologien medfører, har skapt behov for endringer av gjeldende opphavsrett. Disse endringene må utarbeides på bakgrunn av gjeldende internasjonale konvensjoner og direktiver Norge er bundet av.

²⁹ jf. Peter Schönning, Ophavsretsloven med kommentarer, København 1995, s. 272 flg.

Norge har vedtatt en rekke nye internasjonale bestemmelser som regulerer forholdet mellom opphavsrett og ny teknologi. I desember 1996 vedtok WIPO (World Intellectual Property Organization) WIPO Copyright Treaty og WIPO Performances and Phonograms Treaty, som regulerer opphavsretten i informasjonssamfunnet. Traktatene beskytter bl.a. retten til å kopiere og til å gjøre verk tilgjengelig for allmennheten. Det er opp til nasjonal lovgivning å avgjøre hvilke unntak fra opphavsmannens enerett som skal tillates innenfor den gitte ramme.

I USA ble det i 1999 vedtatt en lov, The Digital Millennium Copyright Act, som implementerer bl.a. WIPO Copyright Treaty og WIPO Performances and Phonograms Treaty.

En sentral internasjonal avtale i tilknytning til handel med opphavsrettigheter er [TRIPS-avtalen](http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips.wpf) (http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips.wpf) vedtatt av WTO (World Trade Organization). Den gjelder fra 1. januar 1995 og omfatter immaterielle rettigheter bl.a. opphavsrettigheter, varemerkerett, patentrett og industriell design. Avtalen angir en minimumstandard for beskyttelse av immaterielle rettigheter som alle medlemmer må etterleve. TRIPS-avtalen viser til WIPOs konvensjoner når det gjelder beskyttelser av immaterielle rettigheter.

Innen EU-systemet er det vedtatt en rekke direktiver knyttet til beskyttelse av immaterielle rettigheter i den digitale tidsalder. Det foreligger bl.a. et EU-direktiv for beskyttelse av datamaskinprogrammer og et direktiv om rettslig vern av databaser. Disse er implementert i norsk opphavsrettslovgivning.

Av stor interesse nå er et forslag til et nytt [EU-direktiv som harmoniserer opphavsrettigheter og nærstående rettigheter i informasjonssamfunnet](http://europa.eu.int/comm/internal_market/en/intprop/intprop/index.htm) (http://europa.eu.int/comm/internal_market/en/intprop/intprop/index.htm). Dette direktivet skal gi en felles plattform innen EU for bruk og handel med opphavsrettigheter. Det skal stimulere til nyskaping og økonomisk vekst på Internett. Direktivet beskytter retten til å fremstille eksemplarer av et verk samt å tilgjengeliggjøre verket for en allmennhet som er lokalisert på et annet sted enn der tilgjengeliggjøringen finner sted, for eksempel via Internett. Direktivet regulerer også forholdet til elektroniske beskyttelsessystemer.

For å ivareta hensynet til bl.a. informasjonssamfunnet gir direktivforslaget en uttømmende liste som angir når det kan være tillatt å kopiere og tilgjengeliggjøre verk uten tillatelse fra opphavsmannen. Denne listen er av avgjørende betydning for muligheten til å bruke verk på bibliotek. Den internasjonale bibliotekorganisasjonen EBLIDA (the European Bureau of Library, Information and Documentation Associations) arbeider aktivt med å fremme bibliotekenes interesser i tilknytning til dette direktivet.

En vedtagelse av det foreslåtte EU-direktiv om opphavsrett og nærstående rettigheter i informasjonssamfunnet vil medføre behov for endringer av den norske opphavsrettslovgivningen.

6 Kildehenvisninger m/ forkortelser

Holmboe, Morten: Betenkning om hovedfagsavhandlingers rettslige stilling, Jussens venner nr. 6 1990

Schønning, Peter: Ophavsretsloven med kommentarer, København 1995

Stray, Anne Lise Sijthoff: Opphavsretten : Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. kommentert og supplert, Universitetsforlaget, 1989

Ot.prp. nr 15 (1994-95)	Odelstingsproposisjon nr 15 (1994-95), Om lov om endringer i åndsverkloven m m, Kulturdepartementet
Ot.prp. nr 85 (1997-98)	Odelstingsproposisjon nr 85 (1997-98), Om lov om endringer i åndsverkloven (gjennomføring av EU-direktiv om rettslig vern av databaser), Kulturdepartementet
NU 1973 nr. 21	Nordisk utredningsserie 21/73, Upphovsrätt I, Fotokopiering och bandinspelning, särskilt inom undervisningsverksamhet, Nordiska upphovsrättskommittén
NOU 1983: 35	Norges offentlige utredninger, Endringer i åndsverkloven m.v. : delinnstilling I
NOU 1988: 22	Norges offentlige utredninger, Endringer i åndsverkloven m.v. : delinnstilling VI
Bibliotekforskriften	Forskrift om opphavsrett til åndsverk og fotografi, av 27.11.1964 nr 0001
Åndsverkloven	Lov om opphavsrett til åndsverk, av 12. mai 1961 nr. 2
Bernkonvensjonen	Bernkonvensjonen for beskyttelse av litterære og kunstneriske verk, første gang undertegnet i Bern 9. september 1886, revidert i Paris 24. juli 1971
Romakonvensjonen	International convention for the protection of performers, producers of phonograms and broadcasting organisations, Rome October 26, 1961
Verdenskonvensjonen	Verdenskonvensjonen, Geneve 6. september 1952
WIPO Copyright Treaty	World Intellectual Property Organization Copyright Treaty, adopted by the Diplomatic Conference, December 20 1996
WIPO Performances and Phonograms Treaty	World Intellectual Property Organization Performances and Phonograms Treaty, adopted by the Diplomatic Conference, December 20 1996
EU-direktiv om rettslig vern av datamaskinprogram	Council Directive 91/250/EEC of 14 May 1991 on the legal protection of computer programs

EUs låne- og leiedirektiv	Council Directive 92/100/EEC of 19 November 1992 on rental right and lending right and on certain rights related to copyright in the field of intellectual property
EU-direktiv om rettslig vern av databaser	92/229/ EC: 96/9/EC of the European Parliament and of the Council of 11 March 1996 on legal protection of databases
EUs direktivforslag om opphavsrett	Amended proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the Information Society, Brussels, 21.05.1999
TRIPS-avtalen	Agreement on Trade-Related aspects of Intellectual Property Rights, January 1, 1995
Digital Millennium Copyright Act	Digital Millennium Copyright Act of 1998, October 28, 1998

World Intellectual Property Organization

an organization for the future

[عربي](#)

[English](#)

[Français](#)

[Español](#)

[Search](#)

[About WIPO](#)

[Intellectual property](#)

[Pressroom](#)

[Meetings](#)

[Information Center](#)

[Electronic bookshop](#)

[Documents](#)

[Vacancies](#)

[Building project](#)

[Acquisitions/](#)

[Tenders](#)

[Links](#)

[Contact us](#)

[What's new](#)

[PCT system](#)

[Madrid system](#)

[Hague system](#)

[Information](#)

[Technologies \(SCIT\)](#)

[Library](#)

[Dispute Resolution](#)

[Academy](#)

[Internet domain names](#)

[Electronic Commerce](#)

[Cooperation for](#)

[Development](#)

[Industrial Property Law](#)

[Biotech](#)

[Traditional Knowledge](#)

Welcome

[Millennium Message of Dr. Kamil Idris, Director General](#)

[Acknowledgments](#)

[Disclaimer](#)

Europa

de en fr

The European
Commission

Intellectual & Industrial Property

Internal Market

INTELLECTUAL PROPERTY

[Intellectual & Industrial Property](#) ► Intellectual Property

Intellectual property rights (IPR) provide an incentive for the creation of and investment in new works (music, films, print media, software, performances, broadcasts, etc.) and their exploitation, thereby contributing to improved competitiveness, employment and innovation. In economic terms, the contribution made by copyright-based goods and services to the Community's GDP is significant and rising (around 6% of GDP). Moreover, the field of copyright is associated with important cultural, social and technological aspects, all of which have to be taken into account in formulating policy in this field. There has been significant harmonisation in the area of IPR to do away with barriers to trade and to adjust the framework to new forms of exploitation. The Internal Market DG's task is to enforce this "acquis"; to complete it (eg. artist's resale right) and to modernise and adapt it to new developments in technology or the markets concerned (e.g. directive on copyright and related rights in the Information Society). It is also involved in inter national negotiations to improve IPR internationally.

► [News](#)► [Official documents \(legal texts and new proposals\)](#)► [Useful links](#)Contact us: MARKT-E3@cec.eu.int

▲
[\[Update on the Single Market \]](#) - [\[Free Movement of People & Individual Rights \]](#) - [\[Free Movement of Goods \]](#) - [\[Services & Establishment \]](#) - [\[Financial Services \]](#) - [\[Company Law, Accounting & Auditing \]](#) - [\[Public Procurement \]](#) - [\[Media, Information Society & Data Protection \]](#) - [\[Intellectual & Industrial Property \]](#) - [\[Economic & Monetary Union \]](#) - [\[Infringements \]](#)

!
WHAT'S NEW@
MAIL-BOX

SITE MAP

Az
INDEX?
SEARCHi
INFORMATION...
FAQ

FORUM

LINKS

Lovlig kopi

Kopinor

[Siste nytt](#) [Kopieringsavtaler](#) [Om Kopinor](#) [Dokumentbank](#) [Søk](#)

[Kontakt](#) [Pekere](#)

[English](#) [Français](#) [Deutsch](#)
[Italiano](#) [Español](#) [Português](#) [Romana](#)

Avtaler om fotokopiering o.l. - oversikt over inngåtte avtaler

- [Universiteter og høyskoler](#)
- [Skoleverket](#)
 - [Kommunal og fylkeskommunal undervisningsvirksomhet](#)
 - [Kommunale musikk- og kulturskoler](#)
 - [Privat og statlig undervisningsvirksomhet under høyskolenivå](#)
 - [Voksenopplæring i studieforbund](#)
 - [Eksamensavtalen](#)
 - [Arbeidsmarkedsopplæringen](#)
- [Kommuner og fylkeskommuner](#)
- [Statsadministrasjonen, inkl. forsvaret, Stortinget og domstolene](#)
- [Den norske kirke](#)
- [Norges Frikirkeråd](#)
- [Virksomheter med statlig tilknytning](#)
 - [Arbeidsgiverforeningen NAVO](#)
 - [Norsk Rikskringkasting](#)
 - [NSB BA og Jernbaneverket](#)
 - [Postverket](#)
 - [Norges Bank](#)
- [Næringslivets Hovedorganisasjon \(NHO\)](#)
- [Landbruket](#)
- [Reklamebyråforeningen](#)
- [Arbeidssamvirkenes Landforening \(ASVL\) og Arbeidsmarkedsbedriftenes Landsforening \(AMB\)](#)
- [Banker og kreditt- og finansinstitusjoner](#)
- [Forsikringsselskaper](#)

- [Advokatvirksomheter](#)
- [Den norske Revisorforening \(DnR\)](#)
- [Enkeltstående organisasjoner, bedrifter og institusjoner \(standardavtale\)](#)
- [Spesialavtaler](#)

[Hjem](#)

Ansvarlig: John-Willy Rudolph © KOPINOR 2000

Les KOPINORS opphavsrettsnotis

[\[Siste nytt\]](#) [\[Kopieringsavtaler\]](#) [\[Om Kopinor\]](#) [\[Dokumentbank\]](#) [\[Søk\]](#) [\[Kontakt\]](#) [\[Pekere\]](#)

[\[English\]](#) [\[Français\]](#) [\[Deutsch\]](#) [\[Italiano\]](#) [\[Español\]](#) [\[Português\]](#) [\[Romana\]](#)

RBT/RIKSBIKLIOTEKTJENESTEN**BETENKNING OM HOVEDFAGSAVHANDLINGERS RETTSLIGE STILLING**

av Morten Holmboe

1990/revidert utgave 1999

Merknad: Juridisk betenkning om hovedfagsavhandlingers rettslige stilling av cand. jur. Morten Holmboe. Betenkningen ble utført på oppdrag av RBT i 1990 og ble publisert i Jussens Venner nr. 6 1990. Rettsgrunnlaget som beskrevet for hovedoppgaver vil ha gyldighet også for andre typer avhandlinger og eksamensessays som er levert til sensur ved et universitet eller høgskole. Betenkningen er revidert av forfatteren i 1999, først og fremst for å bringe den ajour med ny lovgivning.

HOVEDFAGSAVHANDLINGERS RETTSLIGE STILLING av cand. jur. Morten Holmboe

Innledning: Opphavsrettslig vernede verk

Studentavhandlinger som leveres ved universiteter eller høyskoler, vil være åndsverk etter definisjonen i åndsverkloven 12 mai 1961 nr 2 § 1. Etter åndsverkloven § 2 første ledd vil opphavsmannen dermed ha "enerett til å råde over åndsverket ved å fremstille eksemplar av det og ved å gjøre det tilgjengelig for almenheten". De praktiske former for å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten er - i denne sammenheng - visning av verket og spredning av eksemplar. Dette medfører at opphavsmannen - som utgangspunkt - har rett til å forby ikke bare at f eks et bibliotek kopierer avhandlingen til en student som spør (fremstiller eksemplar), men også at biblioteket lar studenten lese avhandlingen på lesesalen (viser verket), eller lar studenten låne med avhandlingen hjem (spredning). Det fremgår av forarbeidene til åndsverkloven at spredning foreligger også om bare ett enkelt eksemplar overlates til en annen person:

"Spredning i lovens forstand foreligger også om bare ett enkelt eksemplar (f.eks. originaleksemplaret) overlates til en enkeltperson. Det vil således være en selvstendig krenkelse av spredningsretten om en person som av rammemaker som har mottatt et maleri til innramming, en litteraturkonsulent som har mottatt et manuskript til gjennomsyn), overlater eksemplaret til en utenforstående om bare for enkelt gang" (Ot prp nr 26 (1959-60) s 19, annen spalte).

I mange tilfelle vil det nok være få personer som ber om å få se en bestemt avhandling. Det kan imidlertid ikke være avgjørende. Hvis biblioteket viser avhandlingen til enhver som spør, vil det være å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten, selv om det rent faktisk ikke er mange som ber om å få se den enkelte avhandling.

Biblioteksforskriftene løser ikke spørsmålet

Åndsverkloven § 16 gir en hjemmel for Kongen til å gi regler om "rett for arkiv, bibliotek og museer til å fremstille eksemplar av verk for konserverings- og sikringsformål og andre særskilte formål". Forskrifter om dette er gitt ved kgl res 27 november 1964, og finnes på

<http://www.lovdatab.no/for/sf/kd/td-19641127-0001-0.html>. Forskriftene gjelder direkte for "Arkiv under Arkivverket, bibliotekene under universiteter og høyskoler, og andre vitenskapelige og faglige bibliotek som drives av det offentlige" (§ 1). Etter forskriften § 2 kan biblioteket fremstille kopier av eksemplar av åndsverk som det har i sine samlinger "i den utstrekning dette er nødvendig av konserverings- eller beredskapshensyn". Det er uttrykkelig fastsatt at det kan tas kopier for utlån når åndsverket lett kan skades ved utlån eller vanskelig kan erstattes hvis det går tapt. Det er imidlertid unødvendig å ta

standpunkt til her om dette vilkåret ville være oppfylt for disse avhandlingene. Etter § 2 tredje ledd kan kopi av åndsverk som ikke er offentliggjort, bare skje av konserveringshensyn, altså ikke til utlån. Det at en avhandling er innlevert til sensur, medfører ikke at den er offentliggjort i åndsverklovens forstand. (Se nærmere drøftelsen nedenfor.) Forskriften § 3 fastsetter at når det gjelder "enkelte artikler i samleverk, avis eller tidsskrift, eller korte avsnitt i andre utgitt verk, kan kopiering ved fotografering også skje i forsknings- eller studieøyemed". Heller ikke denne paragrafen får betydning for det spørsmål som drøftes her, ettersom drøftelsen avgrenses mot avhandlinger som er offentliggjort eller utgitt. De øvrige deler av forskriftene kan heller ikke gi hjemmel for innsyn i eller eksemplarframstilling av slike avhandlinger. Åndsverkloven § 16 løser dermed ikke problemet.

Unntaket for dokumentinnsyn etter offentlighetsloven m m

Etter lovendring 2 juni 1995 nr 27 heter det nå i åndsverkloven § 27 første ledd:

"Vern etter denne lov er ikke til hinder for dokumentinnsyn etter forvaltningsloven og offentlighetsloven eller annen lovgivning."

Dersom det kan gis dokumentinnsyn etter offentlighetsloven, vil opphavsretten med andre ord ikke hindre tilgang til avhandlingen. (Tidligere var dette et mer komplisert tolkingsproblem, men løsningen var den samme. Se den opprinnelige versjonen av denne utredningen, trykket i Jussens Venner 1990 hefte 6, med henvisninger.)

Offentlighetsloven og avhandlinger

Etter de opphavsrettslige hovedregler har bibliotekene altså ikke adgang til å vise, spre eller kopiere ikke offentliggjorte avhandlinger til publikum. Etter offentlighetsloven (19. juni 1970 nr. 69) § 2 kan imidlertid "enhver" kreve innsyn i "forvaltningens saksdokumenter". Loven gjelder "den virksomhet som drives av forvaltningsorganer", jf § 1 første ledd. Det er ikke tvilsomt at såvel universiteter og høyskoler som universitetsbibliotekene er forvaltningsorganer i offentlighetslovens forstand. Tidligere har jeg behandlet spørsmålet om forholdet mellom offentlighetsloven og åndsverkloven på generell basis. Der uttalte jeg:

"Universitetene er forvaltningsorganer som går inn under offentlighetsloven. Man kan riktignok ikke anta at forskningen som foregår ved universitetene er underlagt offentlighet. ... Imidlertid vil Universitetets vurdering - og eventuelt godkjenning - av et manuskript for doktorgraden være en "sak" i offentlighetslovens forstand. Uavhengig av om manuskriptet tidligere er offentliggjort eller ikke, vil det være offentlig når det "er kommet inn til eller lagt frem for" universitetet (offl. § 3 første ledd i.f.)." (Holmboe, Dokumentinnsyn s. 19; fotnoter utelatt.)

Offentlighetsloven gjelder altså som utgangspunkt for forskningsbibliotekene. Det kan reises spørsmål om en avhandling representerer en bestemt sak i offentlighetslovens forstand. I motivene er det fremholdt at dokumenter som bare innleveres for oppbevaring hos forvaltningen, ikke av den grunn blir noe saksdokument i lovens forstand. Denne begrensningen rekker imidlertid ikke så langt. Det er ikke tvilsomt at avhandlinger som har vært underkastet sensur ved universiteter eller høyskoler, er saksdokumenter i saken som fører fram til sensurvedtaket. Offentlighetsloven må tolkes slik at man kan kreve innsyn hos ethvert organ som har de dokumenter man ber om. Det ville virke noe kunstig å anta at offentlighetsloven bare skulle gjelde for universitetet/høyskolen, og ikke når den samme avhandlingen blir arkivert ved et forskningsbibliotek. Også Offentlighetsutvalget antar at offentlighetsloven må gjelde

når et dokument senere er arkivert et annet sted enn hos det forvaltningsorganet som opprinnelig hadde saken:

"I forbindelse med overføring av forvaltningens saksdokumenter til Arkivverket, oppstår særlige spørsmål. Utvalget bygger på at både Riksarkivet og statsarkivene i relasjon til utkastet er å anse som "forvaltningsorgan". Offentlighetsreglene vil derfor få anvendelse også på de dokumenter som oppbevares der". (Offentlighetsutvalgets innstilling av 1967 s 88, første spalte.)

Avhandlinger og oppgaver kan unntas fra offentlighet

Offentlighetsloven gjelder altså for forskningsbibliotekenes virksomhet. Det medfører imidlertid ikke at bibliotekene har plikt til å gi innsyn i avhandlingene. Etter offentlighetsloven § 6 nr 6 kan forvaltningen nekte innsyn i "besvarelse til eksamen eller lignende prøve". Det fremgår av forarbeidene til bestemmelsen at den skal omfatte også slike avhandlinger som drøftes her. Foranledningen til at bestemmelsen kom inn i loven var en uttalelse fra Det akademiske kollegium ved Universitetet i Oslo, som ble sitert i Justiskomiteens innstilling:

"Selve besvarelsen er universitetets eiendom, men studenten har opphavsrett til det som er anført i besvarelsen. Særlig når det gjelder viderekomne besvarelser som seminaroppgaver, hovedfagsoppgaver eller magistergradsoppgaver, hender det rett ofte at studentene ikke ønsker disse gjort offentlig, men ønsker å arbeide videre med problemene." (Innst. O. XIV (1969-70) s. 14).

Det kan dermed diskuteres om offentlighetsloven må ha den samme forrang når det gjelder dokumenter som kan unntas fra offentlighet etter § 6. Det foreligger ikke her noen plikt til å gi innsyn. På den annen side kan hensynene som taler for å gi innsyn, være like sterke her. Og forvaltningens diskresjonære rett til å nekte innsyn vil jo kunne virke som en sikkerhetsventil mot at det gis innsyn i tilfelle der dette ville virke uheldig for opphavsmannen. Det må være klart at det ikke kan oppstilles noe forbud mot at forvaltningen gir innsyn i slike avhandlinger. For det første følger det direkte av lovteksten at forvaltningen har en valgfrihet. For det annet inneholder offentlighetsloven en sterk oppfordring til å gi innsyn også i dokumenter som kan unntas ("meroffentlighet"), jf lovens § 2 siste ledd. Det kan imidlertid tenkes at de opphavsrettslige hensyn kan føre til at forvaltningen bare i begrenset grad bør gi publikum anledning til å se avhandlinger som ikke er offentliggjort. Dette kommer jeg nærmere tilbake til nedenfor under neste punkt.

Hvordan kan innsyn gis?

Når man først er kommet til at bibliotekene kan gi publikum innsyn i avhandlinger som ikke er offentliggjort, oppstår spørsmålet om det er noen begrensning i måten innsynsretten kan praktiseres på. Som nevnt ovenfor, kan innsyn i avhandlinger rent praktisk skje ved visning, spredning (utlån) eller fremstilling av et nytt eksemplar, som så gjøres tilgjengelig for låneren. Offentlighetslovens utgangspunkt er at publikum har rett til "å gjøre seg kjent med" dokumentet. Det fremgår ikke direkte av ordlyden at dette betyr at man kan kreve å få se dokumentet, men det fremgår av sammenhengen med lovens øvrige bestemmelser, og av forarbeidene. Faren for ulovlig fremstilling av nye eksemplarer på lånerens hånd gjør at denne form for innsyn er langt mindre inngripende for opphavsmannen enn der hvor låneren får et nytt eksemplar, eller får låne originaleksemplaret med seg ut av biblioteket. Spørsmålet er om bibliotekene må begrense seg til å vise dokumentet, eller om man kan gi kopi etter offentlighetsloven § 8. Den som begjærer innsyn har ingen ubetinget rett til å få kopi av avhandlingen,

men forvaltningen skal på anmodning "gi avskrift, utskrift eller kopi" (fremstille eksemplar) av dokumentet "i rimelig utstrekning". Offentlighetslovens begrensninger i publikums rett til å få kopi synes kun å være motivert av hensynet til forvaltningens arbeidsbyrde. (Se nærmere Holmboe, Dokumentinnsyn s 34.) Det kan reises spørsmål om det likevel kunne gå an å nyansere adgangen til å fremstille eksemplar etter offentlighetsloven § 8, slik at bibliotekene ikke ville ha rett til å fremstille nye eksemplar av avhandlinger som ikke er offentliggjort. Når det gjelder dokumenter som er underlagt ubetinget offentlighet etter hovedregelen i § 2, er jeg i et tidligere arbeid kommet til at en slik begrensning ikke kan legges til grunn. Det er ingen holdepunkter for en slik begrensning i motivene. Videre la jeg vekt på at det kunne være uheldig å innfortolke en adgang til en skjønnsmessig vurdering i forhold til dokumenter som publikum hadde en ubetinget rett til å se, når det ikke var holdepunkter for at lovgiveren hadde ment at opphavsrettslige synspunkter skulle ha vekt ved den vurdering som måtte foretas etter § 8. (Se Holmboe, Dokumentinnsyn s 35-37.) Det kan imidlertid anføres at det er dårlig samsvar mellom den svært begrensede kopieringsadgang bibliotekene har etter åndsverkloven § 16, endog av offentliggjorte verk, og en regel som gir bibliotekene adgang til å foreta en ubegrenset kopiering av ikke offentliggjorte avhandlinger. Det er riktignok ikke holdepunkter for å tolke åndsverkloven § 16 som uttømmende i forhold til andre mulige hjemler for eksemplarfremstilling. Spørsmålet må regnes som tvilsomt. – Selv om man skulle komme til at bibliotekene har en adgang til å fremstille kopier i slike tilfelle, bør denne adgangen etter min oppfatning benyttes bare i svært begrenset grad. Ettersom bibliotekene i medhold av offentlighetsloven § 6 nr 6 kan nekte endog å vise dokumentet, er det rettslig sett intet i veien for at man praktiserer en ordning der man gir innsyn, men nekter kopi.

For opphavsmannen vil det kunne innebære en risiko for misbruk også dersom enhver skal kunne få utlånt dokumentet. Det kan tale for at biblioteket heller ikke har adgang til å tillate hjemlån av en ikke offentliggjort avhandling. På den annen side fremstilles det ikke her noe nytt eksemplar. Dette spørsmålet er enda mer uklart enn det foregående, men jeg antar at bibliotekene må ha en viss adgang til å tillate hjemlån. Også her vil det etter min oppfatning likevel være i best samsvar med god skikk å nekte lån utenfor bibliotekets lesesal. Låneren bør gjøres oppmerksom på at det ikke vil være adgang til å kopiere avhandlingen.

For ordens skyld presiserer jeg at situasjonen kan stille seg annerledes der en forsker e.l. ønsker å lese flere avhandlinger, f.eks. for å evaluere karakternivået fra år til år. Da må det i hvert fall være på sin plass å låne ut avhandlingene. (Se nærmere Holmboe, Dokumentinnsyn s. 42 flg.)

Hvilken bruk kan man gjøre av en avhandling etter at man har fått innsyn?

Hittil har jeg behandlet forskjellige spørsmål i forbindelse med allmennhetens adgang til å gjøre seg kjent med ikke offentliggjorte avhandlinger. I dette avsnitt behandles spørsmålet om hvilken bruk som videre kan gjøres av avhandlingen når innsyn først er gitt. (Hvis man legger til grunn at bibliotekene ikke har adgang til å gi kopi, vil det ikke være like praktisk med alle former for utnyttelse, f.eks. fremstilling av nye eksemplar av verket. Dette drøftes likevel for fullstendighetens skyld.) Det formelle utgangspunkt for dokumenter som er gitt publikum i medhold av offentlighetsloven, er at de fritt kan publiseres videre. Dette gjelder imidlertid bare såfremt ikke andre lovregler er til hinder. Det heter imidlertid i åndsverkloven § 28:

"Retten til videre gjengivelse av dokumenter påberopt som bevis eller som sakkyndig uttalelse e.l. i forhandlinger som nevnt i § 26, og av dokumenter det er gitt innsyn i etter lovgivning som nevnt i § 27,

beror på ellers gjeldende regler. Likevel kan det siteres fra slike dokumenter i samsvar med god skikk og i den utstrekning det er nødvendig for omtale av forhandlingene eller av sak dokumentet er av betydning for, selv om verket ikke har vært offentliggjort."

Det medfører at den som har fått tilgang til en slik ikke offentliggjort avhandling, ikke har adgang til å fremstille eksemplar til privat bruk, slik som man kan med offentliggjorte åndsverk. (En nærmere drøftelse av dette spørsmålet er gitt i Jussens Venner 1990 nr 6.)

Den alminnelige sitatretten etter åndsverkloven § 22 gjelder også bare for offentliggjorte verk. Om man kan sitere fra en slik ikke offentliggjort avhandling, avhenger dermed av om det kan sies å være "nødvendig for omtale av sak dokumentet er av betydning for". Spørsmålet er om en da kan sitere fra en ikke offentliggjort avhandling for å imøtegå eller slutte seg til drøftelsen. Det er vanskelig å få dette til å stemme med ordlyden i bestemmelsen. Dette særlige spørsmålet synes ikke tatt opp av departementet, se Ot prp nr 15 (1994–95) s 96. Hensynet til å kunne bruke tilgjengelig forskning kan tale for en sitatrett her. På den annen side er gjengivelsen nettopp ikke gjort tilgjengelig for allmennheten, og opphavsmannen kan ha gode grunner til å ville la det forbli slik. Det er jo slett ikke sikkert at han lenger vil stå inne for det han skrev, eller han kan ha offentliggjort en revidert versjon. Som hovedregel tror jeg ikke man kan akseptere en sitatrett her, men unntak kan kanskje tenkes. – Uansett er det viktig å skille mellom sitatrett og rett til å fortelle (med egne ord) hva som står i dokumentet. Opphavsretten verner altså ikke mot at man forteller at opphavsmannen tidligere har ment slik og slik. I hvert fall hvis opphavsmannen bestrider dette, må det være tillatt å sitere det han tidligere har skrevet.

Oppsummering og konklusjon

Etter åndsverkloven § 27, jf offentlighetsloven § 2 og § 6 nr 6 vil forskningsbibliotekene ha en adgang, men ingen plikt, til å gi allmennheten innsyn i ikke offentliggjorte avhandlinger som er levert til sensur ved universiteter og høyskoler. Det forutsettes imidlertid at det utarbeides retningslinjer som sikrer at innsynsretten blir praktisert likt i forhold til like brukergrupper. (En viss adgang til differensiering må det være. F.eks. må man kunne velge å gi innsyn til studenter og forskere, men ikke til andre.) Jeg er i tvil om bibliotekene har adgang til å fremstille nye eksemplar av åndsverkene til dem som ber om innsyn. Situasjonen kan stille seg annerledes ved utlån av det eksemplaret biblioteket har. I alle tilfelle bør en eventuell slik adgang praktiseres med forsiktighet. Publikum kan ikke gjøre noen videre bruk av avhandlingen uten opphavsmannens samtykke, heller ikke slik bruk som normalt er tillatt i forhold til verk som er offentliggjort (særlig kopi- og sitatrett). Det kan som hovedregel neppe aksepteres at en slik avhandling siteres i forbindelse med egen fremstilling.

Stabekk, 15 mai 1990/5 mai 1999 Morten Holmboe

Litteraturliste

- Frihagen, Arvid : Offentlighetsloven med kommentarer, 3. utgave, Bergen 1994
 Holmboe, Morten : Dokumentinnsyn og opphavsrett, Institutt for privatrett (Universitetet i Oslo) stensilsérie nr. 123, Oslo 1988
 Holmboe, Morten: Studentavhandlingens opphavsrettslige stilling, Jussens Venner 1990 nr 6.
 NOU 1988: 22 Endringer i åndsverkloven m.v. Delinnstilling VI (sluttinnstilling) fra Opphavsrettsutvalget, Oslo 1988
 Ot prp nr 15 (1 994–95)